

Г. І. Башнянин, д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії
Львівської комерційної академії

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ: ЯК ЕКОНОМІЧНУ ТЕОРІЮ ПЕРЕТВОРИТИ В НАДТОЧНУ НАУКУ

АНОТАЦІЯ. Методологічні проблеми розвитку економічної науки: як економічну теорію перетворити в надточну науку. Аналізується сучасний стан і визначаються перспективи розвитку методології економічної науки. Обґрунтовується необхідність формування економічною наукою власних (спеціальних) методів дослідження, надається загальна наукова характеристика таких спеціальних економічних методів, як доринкові, власне ринкові і постринкові. На основі цих методів пропонується подальше формування мета-методології економічного аналізу та обґрунтовується необхідність переходу від статичних до динамічних підходів в економічному аналізі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: методологія економічного аналізу; доринкові, ринкові і постринкові методи; статичний і динамічний методи; абстрактно-дедуктивний і конкретно-індуктивний підходи; надметодологія економічного аналізу; надточна методологія в економічній науці.

АННОТАЦИЯ. Методологические проблемы развития экономической науки: как экономическую теорию превратить в сверхточную науку. Анализируется современное состояние и определяются перспективные пути развития методологии экономической науки. Обоснована необходимость формирования экономической наукой собственных (специальных) методов исследования, приводится общая научная характеристика таких специальных экономических методов, как дорыночный, собственно рыночный и пострыночный. На основании этих методов предлагается формирование метаметодологии экономического анализа и обосновывается необходимость перехода от статических к динамическим подходам в экономическом анализе.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: методология экономического анализа; до-рыночный, рыночный и пострыночный методы; статический и динамический методы; абстрактно-дедуктивный и конкретно-индуктивный подходы; сверхметодология экономического анализа; сверхточная методология в экономической науке.

ANNOTATION. Methodological problems of the development of economics: how to transform economic theory into extra-fine science. Article gives the analysis of the current condition and defines perspective ways in the development of the methodology in

economics. It proved the necessity of the formation by economics of its own or specific methods of research. It accomplished general scientific characteristic of such specific economic methods as pre-market, actually market and post-market. Based on these methods there is a suggestion in further formation of metamethodology of economic analysis as supermethodology and, at the same time, extra-fine methodology in economics. It proved the necessity of conversion from static to dynamic approaches in economic analysis.

KEY WORDS: methodology of the economic analysis. Pre-market, market and post-market methods. Static and dynamic methods. Abstractedly deductive and specifically inductive approaches.

Актуальність проблеми. Наш аналіз сучасної економічної літератури (як зарубіжної, так і вітчизняної, особливо в пострадянський період розвитку суспільства) засвідчує суттєве **зниження методологічного рівня** економічних досліджень (дисертацій монографій, звітів з науково-дослідних тем економічного профілю тощо). Дисертанти, віддаючи данину моді, вказують у своїх авторефератах на те, що спираються в своїх дослідженнях на **сучасну системну методологію**, яку розуміють по-різному і дуже часто — примітивно (як аналіз системи в єдності її складових чи щось подібне), нерідко вказують на використання «**діалектичної методології**», що є відвертим ретроградством. Не афішується, але поширена думка, що достатньо володіти кількома **загальнонауковими прийомами** (аналіз і синтез, індукція і дедукція тощо) чи елементарними знаннями на рівні звичайного університетського курсу з математики, щоб продуктивно здійснювати **економічний аналіз, економічне дослідження**. Якщо фізик чи хімік має володіти цілим арсеналом **специфічних** (тобто властивих тільки певній науці) методів дослідження, то економісту-досліднику, як вважається, достатньо знати лише про деякі загальнонаукові методи. Таке відверте зневажання **методології** наукового економічного аналізу особливо виразно проявилось в **пострадянський період** розвитку вітчизняної економічної науки.

Результати дослідження

1. Про формальне і неформальне трактування методу економічної науки та її предмет

Наш аналіз світової економічної літератури свідчить, що **фундатори** майже всіх версій, варіантів чи шкіл економічної науки (починаючи із засновників класичної політекономії і закінчуючи розробниками сучасних чи найсучасніших концепцій економічної науки — неінституціоналізму, еволюційної економічної теорії, неомонетаризму та ін.) були передусім **великими методоло-**

гами, не лише досконало володіли сучасними їм методами дослідження, а й **творили нові методологічні підходи** до наукового економічного аналізу.

Втім, рівень методології дослідження визначає не тільки характер наукових результатів, а й **професійний рівень** ученого-економіста: він тим вищий, чим досконалішою методологією він володіє [1; 2; 11; 12; 14; 16; 20].

Фундатор макроекономічної теорії Джон Мейнард Кейнс відзначав, що в економічній науці **головним** є метод, а не наукові результати, які змінюються з **історичним розвитком** того об'єкта, який ця наука досліджує. Лише **на основі методу** чи **за допомогою методу** (його досконалості, рівня, структури) ми маємо принципову можливість **порівнювати різні науки**, абсолютно незіставні за предметом чи об'єктом (фізику, хімію, біологію, економіку тощо). Певна наука є тим **досконалішою**, розвинутішою, чим **досконалішими методами** вона користується в процесі досліджень. Інакше і точніше кажучи, певна наука є тим досконалішою, чим ближче **логіка її методу** «наближається» до **логіки предмета чи об'єкта** [1; 11—14; 16; 18—20; 23; 25; 26]. Хоча помилково вважається, що ступінь досконалості певної науки визначається мірою використання в ній математики і математичних методів (у США, приміром, складність макроекономічної чи мікроекономічної теорії визначається саме ступенем їх математизації — від низького до високого чи дуже високого).

Щоб детальніше з'ясувати, **який метод і як, яким способом** використовувати в економічній науці, економічних дослідженнях, попередньо треба чітко окреслити зміст поняття **методу** (чи методології, якщо брати ширше) дослідження. Метод дослідження може бути інтерпретований дwoяко: **формально** чи **елементарно**, і **неформально** (змістовно) [1; 2; 13; 14; 16; 19; 23]. Найчастіше його розуміють **лише формально**, лише як певний **зовнішній** (щодо об'єкта чи обсягу дослідження) **інструмент** (приміром, як пилка стосовно дерева). Всі так звані **загальнонаукові методи** і є методами суто формального, зовнішнього щодо предмета дослідження, порядку. Дуже часто таке формальне трактування методу **гіпертрофується**, **абсолютизується** чи навіть **фетишизується** [15; 23]. На жаль, більшість дослідників, навіть достатньо досвідчених, фетишизують ці методи «збіднюючи» тим самим не тільки результати конкретного наукового дослідження, а й економічну науку загалом.

Але метод наукового аналізу можна розуміти і **змістовно**, **неформально**, у його **вищому**, чи **високому**, значенні, розглядаю-

чи його як такий, що за своєю логікою і побудовою дуже близький чи навіть тотожний логіці предмета дослідження [1; 11; 12; 16; 19; 23; 25]. Метод у такому вищому розумінні вже не може бути запозичений з інших наук, його, приміром, не можна «перенести» з фізики чи математики в економіку і в ній використувати. Кожна наука, звичайно, починає свій розвиток з використання формальної методології, але на певному етапі вона починає шукати «свій підхід», що найбільше відповідає природі досліджуваного, в певному розумінні з цією природою зливається чи ототожнюється. Щойно віднайшовши цей «свій метод», вона одразу виходить на якісно новий рівень розвитку, перетворюється в істинну науку чи галузь знань. Чи володіє вже таким «власним» методом економічна наука? Якщо так, то який він? Знайти відповіді на ці запитання ми спробуємо дещо пізніше, попередньо чітко визначивши, що ми називаємо предметом (чи об'єктом, якщо його трактувати дещо ширше) економічної науки.

Як свідчить наш аналіз зазначеної проблеми в попередніх публікаціях, економічна наука дотепер чітко й однозначно не самоідентифікувала свій предмет. Якщо представник будь-якої природничої науки доволі легко назве предмет її вивчення, то економіст-професіонал, навіть найвищого рангу, цього зробити не може. Економіст-теоретик, залежно від школи, яку він представляє чи підтримує, вкаже нам на те, що предмет економічної науки — це міфічні виробничі відносини (за марксистською версією) [19], чи економічна поведінка суб'єктів (за інституціональною версією) [21; 22; 24]. Економіст-практик назве предметом вивчення практику господарювання. Загалом це правильно. Саме практика господарювання — це предмет (точніше, об'єкт) вивчення в економічному циклі наук. Однак, з практикою господарювання так чи інакше, «пов'язані» абсолютно всі науки, включаючи і природничі, і математичні. Отже, практика господарювання (людської діяльності) — це предмет вивчення всіх наук.

Яку частину, аспект чи зріз цієї практики повинна вивчати економічна наука (чи, точніше, цикл економічних наук)? Відповіді на нього доволі легко, якщо у практиці господарювання попередньо розмежувати два типи процесів: 1) реальні процеси, пов'язані з трансформацією ресурсів у продукти; 2) формальні процеси, які є певною грошовою вуаллю цих перших і зводяться до певних грошових потоків (трансформації грошових витрат у грошові доходи тощо). На вивченні реальних процесів «зосереджені» тим чи іншим чином усі природничі науки (технічні, технологічні тощо). Формальні процеси — це прерогатива дослі-

дження наук економічного циклу. Тому ці науки в певному відношенні також мають **формальний характер**, як і, приміром, математична наука (на відміну від природничих наук, які передусім є реальними, а не формальними). Економіст-професіонал тому завжди має справу з вивченням (управлінням чи формуванням) формальних грошових потоків у економіці. Взяті самі по собі, відірваними від власне реальних процесів, ці формальні потоки і становлять те, що ми називаємо, чи можемо назвати, **економічними системами** [1; 2; 7—10]. Отже, економічні системи — це та «частина» господарських систем, яка зводиться до грошових потоків.

Водночас грошові потоки в певній економічній системі «творяться» **через ринок**. Тому **іншою іпостассю** економічної системи є **ринкова система, грошово-цінова система**. Визначивши економічні системи через ринкові (ринково-цінові, ринково-грошові), ми майже впритул наблизилися до відповіді на запитання, що є **власним методом** економічної науки, який характерний тільки для неї і ні для якої іншої. Але про це дещо пізніше. Спочатку охарактеризуємо методи економіки, відомі як загальнонаукові, «запозичені» з інших наук.

2. Як «будувати» економічну науку: абстрактно-дедуктивним чи конкретно-індуктивним методом?

Усі загальнонаукові методи, що використовуються в економічних дослідженнях, можна звести до двох груп: **абстрактно-дедуктивні і конкретно-індуктивні методи** [11; 12; 14; 16; 18; 19; 23; 26].

Використання абстрактно-дедуктивного методу базується на попередньому визначенні певної **аксіоми**, покладеної в основу «побудови» всієї системи категорій відповідної науки. Лише виявивши **внутрішню логіку**, яка криється в певній аксіомі, можна «розгорнути» наукову картину певної сфери матеріального буття. За цим абстрактно-дедуктивним принципом побудована класична математична наука. Якщо економічну науку «будувати», на основі цього методу, вона також набуде **формального** характеру, як і власне математична наука. Основним недоліком абстрактної економії є те, що вона має **а-практичний** характер, повністю ігнорує реальну практику господарювання та її історичний розвиток. Вона формується та розвивається, як сказали б філософи, в полі **«чистого розуму»**, відверто ігноруючи чи недооцінюючи **«практичний розум»**. Саме тому абстрактна економія дуже легко «вироджується» в **філософську** (з одного боку) і **математичну** (з іншого) **схоластику**. Прикладом такого її «виродження», чи

«спотворення», є сучасні, з одного боку, **марксистська теорія**, а, з іншого, — **математична економія** [13; 15; 16].

Використання конкретно-індуктивного методу в економічному аналізі, навпаки, передбачає опору на **емпірику**, **факти** реальної практики господарювання і їх **теоретичне узагальнення**. Цей метод «веде» економічну науку шляхом формування **конкретної економії**, яка також не є бездоганною, і не є **точним теоретичним відображенням** «економічного руху», «економічної матерії». Основний її недолік — вона має **а-історичний** характер і є **«історично сліпою»**, а тому **неточною** версією розвитку економічної науки. Ця конкретна економія також може непомітно для дослідників «вироджуватися» у крайнощі: з одного боку, в **плоский**, чи **«повзучий»**, **емпіризм**, а, з іншого, — в **математизований варіант** розвитку економічної науки, оскільки вона передбачає також **математизацію економічних знань**. Є ще третій варіант її виродження, характерний для вітчизняної економічної науки — так звані **журналістські оповіді** про економіку та економічне життя, в яких певні факти господарської діяльності на примітивному рівні «узагальнюються» і це видається за «високий професіоналізм» в економічній науці [13]. До речі, ВАК України оцінює дисертаційні дослідження переважно за останнім критерієм: якщо в роботі є «примітивне узагальнення» реальних емпіричних фактів, то це істинно наукова робота.

Використання математичного апарату при «побудові» як абстрактної, так і конкретної економії **не поліпшує** ситуацію і **не перетворює** ні першу, ні другу версії економічної науки в **точну науку**. Це через те, що математичний метод **не є таким точним**, яким його іноді зображають математики чи економісти-математики. Математика як **формальна** наука має відношення до дослідження **форми** (кількісної, зокрема) тих чи інших матеріальних структур, тому є як **неповною**, так і **неточною** наукою (хоча у власних межах видається точною) [1; 2; 3; 7; 8; 9; 10; 27]. Точними (повними, а тому точними) можуть бути лише ті науки, які мають відношення до вивчення **змісту** певних матеріальних форм, так звані **змістовні** науки, як-от фізика, хімія, біологія, економіка в тому числі. Це визнають і самі математики. В сучасній математичній науці існує **теорема**, яка доводить **принципову неповноту** (неточність) **формальних систем** і необхідність їх доповнення **змістовними системами**. Сучасна математика поступово перетворюється із суто формальної в змістовну науку.

Певною мірою економічну науку можна перетворити в **точнішу** (якщо не абсолютно точну, звичайно) на основі **синтезу**

згаданих загальнонаукових методів дослідження: абстрактно-дедуктивного і конкретно-індуктивного. Їх синтез можна кваліфікувати як **системний підхід** до дослідження (не в примітивному, а в вищому і зазначеному розумінні). На основі поєднання цих фундаментальних методів ми і отримуємо принципову можливість подолати основні недоліки як абстрактної економії (її а-практичний характер), так і конкретної економії (її а-історичний характер) і спрямувати економічну науку на шлях формування так званої **практичної економії** як **вищої** економічної теорії, на відміну від **елементарної**, якою є абстрактна чи конкретна економія. Не математика, як це помилково вважається, повинна перетворити економічну науку в **точну** (в якомога **точнішу**), а активне використання в ній системної методології в її **вищому** (а не тривіальному) розумінні. Але це, на жаль, лише **необхідна передумова** перетворення економіки в точну науку. Для завершення цього процесу треба, щоб економічний аналіз опирався на ті методи дослідження, які, по-перше, мають змістовний, а не формальний, як математика, характер, і, по-друге, є «власними методами» самої економічної науки, властивими тільки їй, а не запозиченими з інших сфер пізнання.

3. Чи має економічна наука специфічний (власний) метод дослідження?

Таким «власним», чи «специфічним», тільки для неї методом дослідження економічна наука, звичайно, володіє, хоча цей метод ще не **ідентифікований** як власний. Якби вона такого власного методу не мала, то, в кращому разі, була б **формальною** наукою, такою ж, приміром, як математична наука, а отже — і **вкрай неточною**.

Наш аналіз сучасної економічної літератури (вітчизняної і, особливо, зарубіжної), практики сучасних економічних досліджень свідчить, що таким специфічним, властивим лише економічній сфері матеріального буття методом дослідження є **ринковий підхід**, за якого економічна система **ототожнюється** (якщо не повністю, то хоча б частково, тією чи іншою мірою) з **ринковою системою** (ринково-цінвою, чи ринково-грошовою) [1—10]. У цій ринковій системі за таким її параметром, як **ринкова пропозиція** (обсягом, структурою, динамікою цієї пропозиції), ми «бачимо» **виробничу** сферу економіки, а за **ринковим попитом** (його обсягом, структурою, динамікою тощо) проступає **споживча** сфера економіки. Аналізуючи попит і пропозицію як основні параметри ринкової системи, ми і досліджуємо **економічну систему** загалом як суто економічну «частину» господарсь-

кої системи. Попитом і пропозицією в ринковій системі «не охоплюється» лише та «частина» господарської системи, яка має відверто **позаекономічний** (доекономічний чи наекономічний) характер. Через ринок і ринкову систему ми маємо змогу вивчати економічну систему в **чистому вигляді**, без **неекономічного додатку**.

Отже, досліджуючи економічну систему через ринок, ми «вбиваємо одразу двох зайців»: вихоплюємо економічну систему, по-перше, в її **повному** обсязі, а, по-друге, в її **чистому** вигляді, роблячи тим самим науковий аналіз **вкрай точним**. Тут для переходу від одного, нижчого, до іншого, вищого, ступеня точності наукового аналізу «ніяка математика» не потрібна. Нового рівня економічного аналізу ми досягаємо тоді, коли від дослідження **малих** чи **простих** економічних (ринкових) систем переходимо до вивчення **великих** чи **складних** (або надвеликих і надскладних) [5—10; 13]. Парадокс полягає лише в тому, що на практиці такими малими і простими економічними системами є, як правило, **досконалі конкурентні системи**. Тому політекономія цих систем і виступає як **елементарна політекономія**. **Вищою** чи **високою** політекономією вона стає тільки тоді, коли переходить до дослідження великих і складних (надвеликих чи надскладних) систем. А такими великими чи надвеликими є вже **монополізовані** системи, тобто явно недосконалі конкурентні.

Однак і ринковий підхід не слід вважати абсолютно точним методом економічного аналізу. Він також є майже точним, лише за однієї принципової умови: коли досліджуються **досконалі конкурентні системи**, в яких діє принцип **ринкової рівноваги** (формальної і реальної рівноваги обсягів попиту і пропозиції). Такими рівноважними є **малі** або **прості** системи (якщо їх аналізувати з боку їх масштабних ознак чи ступеня складності). Переважна більшість сучасних економічних систем є великими, чи надвеликими, складними чи надскладними. Вони вже не є досконалими конкурентними, а виступають як **монополізовані** (тією чи іншою мірою). Для дослідження таких систем суто ринкового підходу вже **недостатньо**, оскільки в зазначеному класі систем ринок вже «**не охоплює**» повністю відповідну економічну систему. За межами ринку і ринкових структур опиняються частково проблеми доекономічного, виробничого, приміром, порядку і наекономічного (споживчого, приміром) порядку. Якщо такі великі чи складні системи аналізувати з позицій їх економічної рівноваги, то вони виявляються **дисрівноважними**. Стан їх ринкової (і економічної загалом) рівноваги виступає лише як **частковий ви-**

падок, причому, **один-єдиний** серед величезної множини випадків економічної дисрівноваги [1; 2; 3; 13; 14].

Економічна наука від дослідження малих чи простих систем до вивчення великих і складних переходила **поступово**, починаючи з моменту переходу **класичної** версії політекономії в **посткласичну**. Хронологічно цей перехід чітко проявився вже в XIX столітті (особливо в його кінці) і особливо виразним став у XX і на початку XXI століть, коли в основному сформувалась **нова і новітня** політекономія, яка, на відміну від старої, почала досліджувати **якісно новий клас** економічних систем. З цим переходом до вивчення нового класу систем (великих чи складних, чи монополізованих) і почав поступово і також **неусвідомлено**, приховано формуватися **новий методологічний підхід** до економічного аналізу, який умовно можна назвати **постринковим**, оскільки він має справу з вивченням **постринкових** (уже деякою мірою неринкових, надринкових, якщо так можна сказати) структур. Якщо **стара** економічна методологія абсолютизувала (чи навіть фетишизувала) принцип економічної (ринкової) рівноваги, то **нова** методологія в формі цього постринкового підходу виводить на перший план принцип **ринкової** (і економічної) **дисрівноваги**. Догму класичної (старої) школи політекономії, нарешті, вдалося подолати [1—3; 13; 14].

Визначальною особливістю постринкової методології є те, що вона в процесі вивчення економічних систем виходить із емпіричного факту про наявність в економічному розвитку **тройкого детермінізму: виробничого, ринкового, споживчого**.

Одночасно з об'єктивним процесом **відходу** від досконалого конкурентного ринку відбуваються відповідні зміни і в розвитку економічної теорії, її методології зокрема. Вона також поступово трансформується із старої (класичної) в нову чи новітню (сучасну). І також змінюється в ній і те, що ми називаємо **специфічним методом аналізу**, на зміну власне ринкового підходу приходить **постринковий** як досконаліший і розвиненіший, як такий, внутрішня логіка якого більшою мірою відповідає внутрішній логіці розвитку економічних систем. Щоправда, цей перехід до використання нової, постринкової методології економічна наука також **слабо усвідомлює**. Економічна наука на сьогодні не самоідентифікувала ні власне ринкового методу, ні тим більше, — постринкового. Вона ними користується неусвідомлено і певною мірою приховано. В цій статті ми і намагаємося здійснити таку **ідентифікацію** цих двох специфічних методів економічного аналізу. Що ж стосується їх співвідношення між собою (власне ринкового і постринкового підходів), то їх слід розглядати як **частковий** і

загальний методи. Постринковий підхід «містить у собі» власне ринковий підхід, аналогічно тому, як принцип економічної дисрівноваги виступає загальним випадком такого часткового випадку, як принцип економічної рівноваги.

4. Від статичних до динамічних підходів в економічному аналізі

Стара, чи елементарна (класична), політекономія абсолютизує, фетишизує не тільки принцип економічної (ринкової) рівноваги, а й так звані **статичні підходи** до економічного дослідження. Вона явно виходить із передумови про те, що будь-які економічні рішення, будь-які економічні процеси супроводжуються формуванням **негайних ефектів чи наслідків**. Приміром, якщо ми здійснили певні економічні витрати, реалізували певний економічний проект, то економічну вигоду ми також повинні отримати **негайно**, в будь-якому разі не пізніше, ніж у так званому **короткотривалому ринковому періоді**. Таке негайне формування економічних ефектів від певних економічних дій справді має місце на практиці, але лише за певних умов, на певному етапі об'єктивного історичного розвитку, а саме: коли капітал чи бізнес є **малим** за масштабами, тобто коли система виступає як **мала**, а, якщо її характеризувати з ринкового боку — як досконало конкурентна. Малий, чи «бідний», бізнесмен економічно діє як «бідна людина» — з позицій «на сьогодні». Його цікавить лише **нинішня вигода**, будь-яку іншу вигоду він відкидає. Економічна поведінка «бідного» бізнесмена чи «бідної» людини дуже нагадує поведінку некваліфікованого шахіста і нерозважливої людини. Якщо кваліфікований шахіст «розраховує» наперед, чи розважлива людина діє «на перспективу», то некваліфікований шахіст **«бачить» лише на крок-два попереду** і не більше. Втім «бідні» і «багаті» нації різняться не тим, що перші «лінивіші», а другі — «працьовитіші», а тим, що одні працюють на «сьогодні», а інші — «на перспективу», «на майбутнє» [2; 7—10; 13]. Аналогію можна поширити і на соціально-демографічний (і не тільки класовий, чи інтелектуальний) рівень.

Якщо бізнесмен діє на досконало конкурентному ринку, використовуючи малий обсяг капіталу, він неодмінно прагнучиме отримання «теперішньої» вигоди. Така його поведінка об'єктивно зумовлена, інакше йому загрожує **банкрутство** чи **розорення**. Є певні підстави вважати, що і в кооперативному секторі економіки, який також представлений малим чи навіть, точніше, надмалим бізнесом, панує така ж мотиваційна орієнтація. В теорії така практична орієнтація малого бізнесмена відповідає методо-

логічній орієнтації на використання в економічному аналізі лише **статичних підходів**. А тому так звана елементарна, стара, чи класична, політекономія — це фактично **статична** економічна теорія, **статична економія** чи статична версія економічної науки. Зазначені вище статичні підходи становлять одну із сторін **ринкової** методології, на ці статичні підходи вона спирається. Ринкова методологія не тільки абсолютизує чи, навіть, фетишизує **ринкові фактори** економічного розвитку, а й визнає, переважно **статичні підходи** до економічного аналізу.

Однак описані статичні підходи до економічного аналізу втрачають адекватність тоді, коли ми від вивчення малих систем переходимо до аналізу **великих** систем, тобто не досконалих конкурентних, а вже тією чи іншою мірою монополізованих. У таких великих системах економічна поведінка підприємця змінюється кардинально — він уже не орієнтується на найближчу вигоду, він вже **достатньо багатий** для того, щоб іти на ризик і прагнути **віддаленішої** в часі вигоди. Загальна закономірність тут така: що **багатший** бізнесмен, то більшою мірою він зорієнтований на **віддаленішу в часі** вигоду, то більшою мірою він «працює» **«на перспективу»** [2; 7—10; 13; 27]. Тут **масштаби багатства** вже відіграють роль **основного економічного фактора** чи **детермінанти** економічної поведінки суб'єктів господарювання. Багата людина, як і розважлива людина, завжди в своїй поведінці «далекоглядніша». Різниця лише в тому, що розважлива людина досягає цієї «далекоглядності» завдяки **інтелекту**, а багата — за рахунок **більшого капіталу**, багатства, майна. Взагалі-то, в економіці багатство (капітал, майно, власність тощо) треба розглядати як основний **економічний** (підкреслюємо: економічний) фактор, який детермінує **економічну поведінку** суб'єктів господарювання, а, отже, «творює» у подальшому «економічну матерію». Тому в системі великого капіталу блага мають **іншу вартість**, ніж у системі малого капіталу. В економіці «багатство» відіграє роль «сил земного тяжіння»: вони тим більші, чим більша маса тіла.

Покажемо у цьому відношенні є порівняльний аналіз ефективності функціонування приватних (особливо малого масштабного класу) і державних систем. Часто можна зустріти твердження, що **ефективнішими** є приватні системи. Це не зовсім так. З позицій **короткотривалого** ринкового періоду вони справді ефективніші, однак з позицій довготривалого чи гіпердовготривалого періоду ефективнішими можуть виявитися державні системи. Хоча ця їх вища ефективність «прихована», чи «відкладена», в часі і ми з

позицій статичного підходу не можемо її побачити. Кооперативні системи, що за своєю масштабною ознакою малі чи прості, також реагують лише на «раптову вигоду». Як ефективні їх можна розглядати лише з позицій короткотривалого ринкового періоду, або з позицій статичного підходу, якщо йдеться про формування теорії кооперативних систем. В інших аспектах їх ефективність є вже проблематичною чи сумнівною [2; 8; 13].

5. Чи самодостатня «чиста економічна теорія»?

Ще однією з особливостей ринкової і, зокрема, постринкової методологій економічного аналізу є те, що вони в процесі дослідження **по-різному «враховують» фактори** економічного розвитку. Ринкова методологія базується на ідеї **ринкового детермінізму** і виходить з того, що економічний розвиток — це виключно продукт функціонування ринку і ринкових структур. Це означає, що «економічна матерія» у формі, скажімо, економічної вигоди формується переважно **економічними факторами** (разом, звичайно, з доекономічними, тобто екологічними, технічними, технологічними та ін.), які в своїй основі є **ринковими**, породжуються чи «створяються» ринком. Ринок справді створює **«свою частку»** економічної вигоди, ту, яка виступає як продукт «ринкової гри цін». Однак він **не є єдиним** фактором. Такий суто **економічний** (чи суто ринковий, що майже одне і те ж) підхід до економічного аналізу характерний для **старої, чи елементарної** (за звичною термінологією — класичної), економічної теорії, яка досліджувала переважно **досконалі конкурентні** системи, що справді виступають чи виступали як явно **економізовані**.

Економічна теорія, яка теоретичними засобами відображає малі системи, також повинна виступати як **чиста економічна теорія, чиста економія**. Тобто чистою є ліберальна чи класична версія економічної науки, що базується на ринковій методології наукового аналізу [2; 8; 10; 13].

Однак така методологія на адекватна завданням вивчення **великих** чи **надвеликих** систем, які, якщо їх розглядати з ринкового боку, виступають як монополізовані. За таких умов економічна вигода формується величезною множиною факторів, не лише економічних, а й **надекономічних**. До останніх ми відносимо соціально-економічні і соціально-духовні (інтелектуалізовані) фактори. Що більша певна господарська система, то важливішу роль у формуванні економічної вигоди, яка виступає як матеріальне втілення «економічної матерії», відіграють ці соціальні і духовні фактори. Разом узяті вони створюють дедалі більшу **частку** вигоди (доходу, ефекту). Великі системи, на відміну від малих, є як

соціалізованими, так і **інтелектуалізованими**, тобто не тільки економізованими [2; 5; 8; 10; 13; 14; 17].

Оскільки «економічна матерія» виступає не тільки як наслідок впливу економічних факторів, то й економічна наука також повинна вивчати свій предмет чи об'єкт як з економічних (чисто економічних), так і соціальних і духовних позицій. Нині склалася така парадоксальна ситуація, за якої сучасна економічна теорія в **межах свого власного предмета** (якщо вона не виходить за межі цього предмета) є принципово **недостатньою, неповною** [1; 2; 7; 13; 14; 17; 24; 27]. Вона з суто економічних позицій не здатна нині «охопити» і теоретично відобразити «весь економічний розвиток». Щоб сучасна економічна теорія стала самодостатньою, вона повинна в своєму розвитку поєднувати три підходи, три орієнтації, чи парадигми: виходити з позицій і **економічного, і соціального, і духовного детермінізму**. Якщо на принципах економічного детермінізму базується власне ринкова методологія, то вже постринкова опирається і на принципи соціального та духовного детермінізму. Отже, вона є **більш точною** і дає змогу повніше відобразити «економічний рух», економічне життя.

Висновки. Загальний висновок нашого аналізу проблеми, виснесеної в заголовок цієї статті, такий: переходячи від вивчення малих до вивчення великих і надвеликих систем господарського порядку, треба змінювати чи вдосконалювати і **специфічну** економічну методологію — від ринкової парадигми поступово переходячи до постринкової. А ступінь складності економічної науки (її перехід з елементарного на вищий чи гіпервисокий рівень) визначається не інтенсивністю застосування в ній математичного апарату, а **зміною об'єкта** вивчення. Що більші і складніші системи господарського порядку ми вивчаємо, то, відповідно, **складнішою, зрілішою і досконалішою** (а, отже, точнішою) стає економічна теорія чи її версія. Від елементарної до вищої і гіпервисокої економічної теорії (чи економії) ми переходимо тоді, коли малі системи в економіці як її об'єкт змінюємо на великі чи гіпервеликі. В такому розвитку математика може відігравати суто **формальну**, по-перше, і зовсім **другорядну**, по-друге, роль. Водночас певна теорія **тим точніша**, чим значніше вона в своєму розвитку опирається на використання власних, тобто спеціальних, методів. Лише таким шляхом економічну методологію можна перетворити в **надметодологію** як **надточну методологію** економічного аналізу, а власне економічну теорію — в **надточну теорію**. Іншого шляху формування як надточної методології, так і надточної теорії в економічній науці немає і не може бути.

Література

1. *Башнянин Г. І.* Від редколегії (За підписом «редколегія») // Економічні системи. Т. 1 / За ред. Г. І. Башнянина. — Львів: Вид-во ЛКА, 2006. — С. 3—15.
2. *Башнянин Г. І.* Метрологічні економічні системи: вступ у загальну теорію і методологію формування економічних параметрів. — Львів: Новий Світ — 2000, 2005. — 1083 с.
3. *Башнянин Г. І.* Періодична матриця економічних систем: аналіз і поняття // Економіка України в XXI столітті: ретроспектива і перспектива. — Львів: ЛНУ, 2002. — С. 15—33.
4. *Башнянин Г. І.* Про елементарну аксіоматичну модель економічної системи і проблему синтезу економічних знань // Регіональна економіка. — 2002. — № 3. — С. 50—60.
5. *Башнянин Г. І.* Про масштабну періодизацію економічних систем і проблему створення єдиної економічної теорії // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. Вип. 24. — Львів: Вид-во ЛКА, 2007. — С. 3—11.
6. *Башнянин Г. І.* Про періодичну матрицю (карту) ринкових систем і проблему синтезу ринкових концепцій // Регіональна економіка. — 2003. — № 3. — С. 18—26.
7. *Башнянин Г. І., Гончарук Л. Я.* Ефективність соціалізації економічних систем: методологічні проблеми метрологічного аналізу. — Львів: Новий Світ-2000, 2010. — 240 с.
8. *Башнянин Г. І., Драбовський А. Г., Іжевський В. В.* Кооперативні системи: проблеми трансформації за умов ринкової транзиції. — Львів: Вид-во ЛКА, 2009. — 414 с.
9. *Башнянин Г. І., Третяк Г. С.* Ефективність дерегуляції економічних систем перехідного типу: методологічні проблеми метрологічного аналізу. — Львів: ЛКА, 2008. — 502 с.
10. *Башнянин Г. І., Турянський Ю. І.* Ефективність капіталізації і лібералізації економічних систем в умовах ринкової транзиції: методологічні проблеми метрологічного аналізу. — Львів: ЛКА, 2008. — 480 с.
11. *Блауг М.* Методология экономической науки, или Как экономисты объясняют. — М.: НП «Вопросы экономики», 2004. — 416 с.
12. *Блауг М.* Экономическая мысль в ретроспективе. — М.: Дело ЛТД, 1994. — 687 с.
13. *Ващишин А. М.* Наукова діяльність професора Г. І. Башнянина. — Львів: Каменярь, 2001. — 716 с.
14. *Гальчинський А. С.* Економічна методологія. Логіка оновлення. — К.: АДЕФ-Україна, 2010. — 572 с.
15. *Грін В. Г.* Економетричний аналіз. — К.: Основи, 2005. — 1197 с.
16. *Ильенков Э. В.* Диалектическая логика. Очерки истории и теории. — М.: Политиздат, 1984. — 320 с.

17. *Иноземцев В. Л.* Расколотые цивилизации. Наличившие предпосылки и возможные исследования постэкономической революции. — М.: Academia- Наука, 1999. — 724 с.
18. *Канке В. А.* Философия экономической науки. — М.: ИНФА, 2010. — 384 с.
19. *Кузьмин В. П.* Принцип системности в теории и методологии К. Маркса. — М.: Политиздат, 1984. — 312 с.
20. *Кэйнс Дж. М.* Общая теория занятости, процента и денег. — М.: Гелиос АРВ, 1999. — 352 с.
21. *Норт Д.* Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. — К.: Основи, 2000. — 198 с.
22. *Норт Д.* Понимание процесса экономических изменений. — М.: ВШЭ, 2010. — 256 с.
23. *Поппер К.* Логика научного исследования. — М.: Астрель, 2010. — 565 с.
24. *Ткач А. А.* Інституціональна економіка. — К: ЦУЛ, 2007. — 304 с.
25. *Фейерабенд П.* Против метода. Очерк анархистской теории познания. — М.: АСТ «Москва»: Хранитель, 2007. — 413 с.
26. *Шумпетер Й. А.* История экономического анализа: В 3 т. Т. 1. — СПб.: Экономическая школа, 2001. — 494 с.; Т. 2. — СПб.: Экономическая школа, 2001. — 494 с.; Т. 3. — СПб.: Экономическая школа, 2001. — 678 с.
27. *Bashnyanyn G. I.* About the periodic matrix of economic systems. — Lviv: Nony Svit — 2000, 2005. — 144 p.

Статтю подано до редакції 22.07.11 р.

УДК 330.3

О.О. Беляев, д-р екон. наук, професор,
зав. кафедрою політичної економії
факультетів управління та маркетингу,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ: «ПОХОРОНИ» АБО ВІДРОДЖЕННЯ

АНОТАЦІЯ. Розкриваються сучасні особливості прояву сутності політекономічного підходу у вітчизняній науці. Визначено вихідну методологічну передумови розуміння політекономії як науки і навчальної дисципліни. Проявлено основну відмінність предмету політичної економії від економічної теорії. Обґрунтовано необхідність включення до навчальний план бакалаврського рівня дисципліни «соціальна політична економія».

КЛЮЧОВІ СЛОВА: політична економія, економічна теорія, соціальна політична економія.